

Anna Celsing

Skjut inte budbäraren!

Om de ökade hoten mot journalister och vad man kan göra åt saken

Under de senaste åren har det i många länder blivit allt vanligare att journalister förföljs och utsätts för våld av olika slag. Här hemma rör det sig snarare om hot, kränkningar och trakasserier, via telefon, e-post och sociala medier. Hur vanliga är de här hoten? Vilka drabbas? Och vad försöker man göra åt saken? är några av de frågor jag söker svar på i det följande. Främst fokuserar jag på vad branschorganisationer och politiker på nationell, europeisk och internationell nivå sagt om saken.

”Skjut inte budbäraren” är ett gammalt ord-språk med rötter i antiken. Idag har frasen fått ny, ibland bokstavig, aktualitet. Bland offentliga personer som blir föremål för hat och hot finns idag allt fler journalister.

Under de senaste åren har det på många håll i världen blivit allt vanligare att journalister utsätts för mord, kidnappning och tortyr – eller sätts i fängelse utan rättegång som den svenska journalisten Dawit Isaak som sitter fängslad i Eritrea sedan 2001. I färskt minne har säkert många också attentatet mot Charlie Hebdo-redaktionen i Paris och dödsskjutningen av svensken Nils Horner i Afghanistan 2014.

Här på hemmaplan rör det sig – hittills – mest om hot, kränkningar och trakasserier; ibland i mer spektakulära former, som bomb-hotet för en tid sedan mot Gefle Dagblad, men oftare via telefon, e-post och sociala medier. Idag tycks detta ha blivit en del av vardagen för många journalister.

Hur vanliga är de här hoten? Vilka drabbas? Och vad försöker man göra åt saken? är några av de frågor jag söker svar på i det

följande. Som underlag har jag använt olika undersökningar som gjorts om hot och våld mot journalister såväl inom Sverige som internationellt och läst vad branschens organisationer och politiker på nationell, europeisk och internationell nivå sagt om saken. Som vi kommer att se, finns här en uppsjö av tankar, råd och förslag om hur man skulle kunna bekämpa hoten mot journalister. Något man kanske borde ta fasta på.

Hot via sociala medier ökar

Hoten och hatet mot journalister oroar förstås branschens organisationer, inte minst Journalistförbundet som engagerat sig mycket i saken och gjort flera undersökningar om hotbilden. Den senaste visar att hoten vanligen sker på ett personligt plan, via fysiska möten eller personligt riktad e-post, sms, brev eller telefonsamtal. Under de senaste två åren har hotelserna via sociala medier ökat¹.

Även Utgivarna är bekymrade. Vid ett seminarium i Almedalen i juli 2015 presenterade organisationen en färsk undersökning man gjort tillsammans med TNS Sifo om hoten mot redaktionerna på SVT, Sveriges Radio, UR, TV4 och de dagstidningar som är anslutna till branschorganisationen Tidningsutgivarna.

Anna Celsing är frilansjournalist med europeisk och internationell mediepolitik som specialitet.

Undersökningen visar att var tredje redaktion som svarat på enkäten hotats under det senaste året. På flera av de utsatta redaktionerna har det dessutom skett vid flera olika tillfällen. Främst riktar sig hoten mot redaktionernas enskilda medarbetare. På hälften av de utsatta redaktionerna har trakasserier lett till att medarbetare tvekat inför publiceringar eller jobbutläggningar. Och på var tredje redaktion har medarbetare undvikit bevakningsområden eller arbetsuppgifter som en följd av hotelserna. Vid några tillfällen har de varit så allvarliga att de tvingat både medarbetare och anhängare att flytta tillfälligt.

– När redaktioner tvekar inför publiceringar och områden väljs bort på grund av hot är det ett allvarligt hot mot demokratin, kommenterade Utgivarnas vd Jeanette Gustafsdotter.²

Många av brotten förblir ostraffade

Bara 10 procent av kränkningarna och hoten polisanmäls, visar Journalistförbundets ovan nämnda undersökning. Och i de fall som faktiskt anmäls till polisen leder det sällan till något. I 54 procent av de 112 polisanmälda fallen lade polisen ner förundersökningen och knappt 15 procent gick till åtal.

Det senare är ett återkommande problem i stora delar av världen. Som vi kommer att se fokuserar många av de europeiska och internationella organisationer som försöker bekämpa hot och våld mot journalister ofta på ”impunity”, d v s att många av dessa brott förblir ostraffade.

Intressant är också att det inte endast är de journalister som på olika sätt bevakar religion eller politik som är utsatta för hot och trakasserier. ”Det kan lika gärna handla om sportbevakning eller kulturjournalistik, en kontroversiell lokal nyhet eller till och med journalistens kön”, skriver Journalistförbundets ordförande Jonas Nordling i en artikel i Arbetet.³

Ny internationell forskning visar att glåpord och trakasserier online blir allt vanligare, särskilt mot kvinnliga journalister. En rapport publicerad 2014 visar att mer än 25 procent av hoten mot kvinnor som arbetar i

nyhetsmedier runtom i världen skedde online. Ett av de vanligaste sätten att plåga kvinnliga journalister är genom sexuella trakasserier, ofta via e-post och sociala medier som Facebook och Twitter.⁴

Lagstiftning en lösning?

Hur ska man då få bukt med hoten och hatet mot journalister? Svaret är inte så enkelt som man först kanske tror.

Det finns i dagsläget inget specifikt juridiskt skydd för hot mot journalister i dessa situationer, förklarar Journalistförbundet som dock verkar föredra en lite mer allmän form av lagstiftning. I juni 2013 uppmanade förbundet regeringen att snarast ta fram ett förslag till lagstiftning som stärker skyddet för det demokratiska intresset oavsett vem brottet riktar sig mot, en tanke som även Kommittén om hot och våld mot förtroendevalda varit inne på.

– En lagstiftning i sig kommer inte att stoppa förekomsten av hot varken mot politiker eller mot journalister, det tror tyvärr ingen av oss. Men det skulle vara en tydlig och viktig signal från samhällets sida om att detta är oacceptabelt och skulle likställa politiker och journalisters juridiska skydd med det som gäller vid hot mot tjänsteman i dennes myndighetsutövning. Det skulle ge polisen grund att driva dessa fall mer än idag, förklarade ordförandena för Journalistförbundet och Sveriges Kommuner och Landsting i ett gemensamt pressmeddelande.⁵

Nyvaknat intresse hos politikerna

Attentatet i Paris mot Charlie Hebdo-redaktionen i januari 2015 tycks – i alla fall tillfälligt – ha fått fart på politikerna. Direkt efter attentatet anordnade inrikesministern och kultur- och demokratiministern ett möte för att diskutera saken med representanter för mediebranschen och polismyndigheterna.

Vid samma tid meddelade kultur- och demokratiministern Alice Bah Kuhnke att Brottsförebyggande rådet, BRÅ, fått i uppdrag att göra en kartläggning och analys av den befintliga kunskapen om hot, våld

och trakasserier mot personer med uppdrag eller anställningar av särskild betydelse för det demokratiska samhället, däribland journalister. Lite senare, i februari, höll Konstitutionsutskottet en hearing om journalisters och medieredaktioners säkerhet och arbetsförutsättningar.

Om all denna mötes- och utredningsaktivitet sedan utmynnar i något konkret lagförslag eller dylikt återstår att se. Kanske är detta inte heller egentligen nödvändigt eller särskilt önskvärt av olika skäl.

Efter Charlie Hebdo-attentatet uttryckte Utgivarnas vd Jeanette Gustafsdotter sin tillfredsställelse med politikernas nyvaknade intresse för frågan, men varnade: "Vänta med att väcka förslag om skärpt terrorlagstiftning. Mitt i en traumatisk händelse är det inte rätt tidpunkt att diskutera skärpta lagar. Den personliga integriteten hotas genom ett övervakningssamhälle. Och det är ett annat samhälle än det vi vill försvara mot terrorismen", skrev hon i en krönika i Resumé.⁶

Liknande varningar om den "kylande" effekt lagar som begränsar yttrandefriheten kan få återkommer i europeiska och internationella institutioners arbete för att bekämpa hot och våld mot journalister.

Statens ansvar betonas

Att undersöka och beivra brott mot journalister är enskilda staters ansvar. Europarådet och FN-organ som UNESCO som arbetar mycket med den här frågan lägger stark betoning på statens skyldighet att bestraffa och bekämpa våld och hot mot journalister. För ofta bottnar straffriheten i att statens företrädare av olika skäl blundar för dessa brott eller rent av själva varit direkt eller indirekt involverade i dem. Här får man inte glömma att det bland dessa organisationers medlemsstater ingår auktoritära länder med väl dokumenterat förtryck och förföljelser av journalister.⁷

Mycket av de internationella politiska institutionernas verksamhet på det här området rör sig därför om att sätta press på medlemsstaterna att sluta blunda för brotten, se till att lagar efterlevs – däribland de internationella regler om mänskliga rättigheter, yttrande- och

informationsfrihet som de själva undertecknat – och aktivt skydda journalisterna mot hot och våld.

Om detta handlar till exempel FN-resolutionen *The safety of journalists and the issue of impunity* som antogs av generalförsamlingen i december 2013 och flera texter antagna av Europarådet, däribland ministerkommitténs *Declaration on the protection of journalism and the safety of journalists and other media actors* från april 2014 och en resolution om *Safety of Journalists*, antagen vid Europarådets konferens för ministrar ansvariga för medier och informationssamhället i Belgrad i november 2013.

Det gäller även ett annat internationellt organ som arbetar dessa frågor – OSSE, Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa som har 57 deltagande stater (däribland samtliga europeiska stater och de före detta sovjetrepublikerna i Kaukasien och Centralasien).

OSSE har en särskild Representative on Freedom of the Media, Dunja Mijatović, en expert på medielagstiftning som engagerat sig mycket i frågor rörande hot och våld mot journalister sedan hon tillsattes år 2010.

Ökade angrepp på kvinnliga journalister oroar

Under 2015 har Mijatović ägnat sig särskilt mycket åt hot som kvinnliga journalister utsätts för. I en kommuniké om saken i februari skriver hon att hon blivit bestört över det växande antalet rapporter hon fått om våldsamma angrepp mot kvinnliga journalister och bloggare via Twitter, Facebook och kommentarer till bloggar och artiklar på webben.

"As the OSCE Representative on Freedom of the Media I view this targeted online abuse against female journalists as a dangerous new trend that needs to be addressed now", förklarar Mijatović och uppmanar medlemsstaterna i OSSE att vidta åtgärder.⁸

I september 2015 anordnade hon ett möte i Wien om kränkningarna av kvinnliga journalister online med medieexperter, journalister samt olika beslutsfattare och regeringsföreträdare. Här deltog bland andra Maja Fjaestad,

statssekreterare hos ministern för strategi och framtidsfrågor Kristina Persson.

Deltagarna betonade att kränkningarna online bör behandlas inom ramen för befintliga lagar om mänskliga rättigheter, men att det krävs andra typer av strategier för brottsbekämpning. Med underlag av de förslag som framfördes vid mötet ska Dunja Mijatović snart utfärda rekommendationer om hur man ska bekämpa kränkningarna av kvinnliga journalister online.⁹

Redan i sin tidigare kommuniké om saken framförde Mijatović några tankar. Bland annat rekommenderade hon att politiker offentligt uttrycker starkt fördömande av kränkningarna, ser till att polisen får bättre utbildning och andra verktyg för att bekämpa hatbrotten och uppmuntrar kampanjer för att öka medvetenheten om problemet.

Ny lagstiftning verkade hon mer tveksam till. "(Be) aware of the chilling effects that laws aimed at restricting speech may have. In most countries, existing criminal legislation and other laws aimed at combating harassment and discrimination can be used to deal with the problem", skriver hon. Men det är också viktigt att medierna själva är uppmärksamma på problemen och att hoten noggrant rapporteras till polisen.

Europeiska journalistförbundets (EFJ) ordförande Mogens Blicher Bjerregård, som var med på mötet i Wien, lovade efter sammankomsten: "The EFJ will do its part by calling our members to promote regular talks on harassment in the newsroom and to develop a system of support in which victims can report cases of harassment. We must not isolate freelance journalists who need our support too."¹⁰

Många råd, tips och förslag

OSSE har tidigare framfört en rad mer allmänna rekommendationer och idéer om vad politiker och andra kan göra för att öka journalisters trygghet och bekämpa hoten emot dem, till exempel i sin handbok *Safety of Journalists*. Andra internationella organ har också publicerat diverse dokument och skrifter med tankar, förslag och tips.

Till dessa hör de tidigare nämnda resolutioner om saken som antagits av FN:s generalförsamling och Europarådet. I FN-resolutionen från december 2013 om *The safety of journalist and the issue of impunity*, till exempel, uppmanas FN:s medlemsstater att "promote a safe and enabling environment for journalists to perform their work independently and without undue interference, including by means of: (a) legislative measures; (b) awareness-raising in the judiciary and among law enforcement officers and military personnel, as well as among journalists and in civil society, regarding international human rights and humanitarian law obligations and commitments relating to the safety of journalists; (c) the monitoring and reporting of attacks against journalists; (d) publicly condemning attacks; and (e) dedicating the resources necessary to investigate and prosecute such attacks."¹¹

En annan viktig text är FN:s *Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity* som antogs i april 2012.¹² Här beskrivs hur olika FN-organ gemensamt ska arbeta med frågan. Delvis genom att hjälpa medlemsstaterna att genomföra befintliga internationella regler och principer på området och dylikt, men också genom att samarbeta med branschorganisationer och företrädare för civilsamhället, förse dem med aktuell information och tips om "best practices" och olika praktiska handböcker om journalisters säkerhet.

Särskilt UNESCO producerar mycket information om saken. Mycket går att finna på organisationens hemsida om *Safety of Journalists and Impunity*.

Slutord

Vill man försöka göra något åt hoten, kränkningarna och trakasserierna mot journalister behöver man alltså inte gå över ån efter vatten. Som vi sett, finns det många som sedan ganska länge ägnat sig åt dessa frågor och det finns en rad källor att gräva i om man vill ha idéer.

Sedan gäller det kanske också att fundera över varför det inte bara är journalister som

bevakar politik och religion som är utsatta för hot och trakasserier utan nästan vilken typ av journalist som helst, och kanske i synnerhet

kvinnliga sådana. Här handlar det nog om djupare spänningar och nya klyftor i dagens samhälle.

Noter

1. Journalistförbundet, 2014a.
2. Utgivarna, 2015a.
3. Nordling, 2015.
4. International Women's Media Foundation/International News Safety Institute, 2014.
5. Journalistförbundet, 2013.
6. Utgivarna, 2015b.
7. I Europarådet – icke att förväxla med Europeiska Unionens råd – ingår 47 europeiska medlemsstater, däribland länder som Ryssland, Ukraina och Albanien. Europarådet ägnar sig huvudsakligen åt mänskliga rättigheter och demokratifrågor och är bland annat "mamma" till Europakonventionen för mänskliga rättigheter.
8. OSCE, 2015a.
9. OSCE, 2015b.
10. EFJ Focus, 2015.
11. United Nations, 2014.
12. United Nations, 2012.

Referenser

European Federation of Journalists (EFJ) (2015) EFJ Focus, 21 September, Editorial by Mogens Blicher Bjerregård.

International Women's Media Foundation and International News Safety Institute (2014). Violence and

Harassment against Women in the News Media: A Global Picture.

Journalistförbundet (2014) Enkät om kränkningar och påtryckningar mot journalister 2014.

Journalistförbundet (2013) Hot och våld hotar demokratin, pressmeddelande 2013-06-28.

Nordling, Jonas (2015) Journalister hotas varje dag, Arbetet 2015-01-16.

OSCE, Organisation for Security and Co-operation in Europe (2015a) The Representative on Freedom of the Media, Dunja Mijatović, Communiqué on the growing safety threat to female journalists online (Communiqué 02/2015).

OSCE, Organisation for Security and Co-operation in Europe (2015b) Expert meeting on online abuse of female journalists stresses need for concrete actions. Press release, 17 September.

United Nations, General Assembly (2014) Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013. 68/163. The safety of journalists and the issue of impunity.

United Nations (2012) UN Plan of action on the safety of journalists and the issue of impunity, CI-12/CONF.202/6.

Utgivarna (2015a) Medier hotade och trakasserade minst 317 gånger. Pressmeddelande 2015-07-01.

Utgivarna (2015b) Två av fem dagstidningar har hotats, Veckans krönika på Resumé Opinionsbildarna, 22 jan 2015. Jeanette Gustafsdotter, 2015-01-28 (blogg).